

Výzva konkurenceschopnosti

Lubomír Lízal

Recenze

Zatím těžíme z levné a kvalifikované pracovní síly, ale s růstem životní úrovně nebudeme moci konkurovat cenově. Jen investice do budoucnosti nás posunou ke znalostní ekonomice.

Hospodářský růst, inflace, deficit, nezaměstnanost, směnný kurz -to jsou dobře zažitě a srozumitelné charakteristiky ekonomiky, a proto je politici rádi používají. Proti nim stojí údaje, které jsou méně srozumitelné a nevyznívají tak jednoznačně, jako například korupce, obchodní praktiky, efektivita trhů, vymahatelnost práva, řízení podniků, inovační aktivita a kvalita vzdělání. Pojmy, které charakterizují ekonomiku na úrovni trhů, podniků a lidí, tedy mikrosféry.

Na tom, jak měřit a interpretovat makroekonomické údaje, existuje celkem shoda. Mikroekonomické ukazatele ale představují téměř pravý opak. Jejich interpretace je možná mnoha způsoby, nejsou-li přímo odmítány a bagatelizovány jako údaje příliš dílčí, nejasně definované a nepřilíhající. Ve skutečnosti je však stav mikroekonomické sféry a její vývoj pro budoucnost ekonomiky rozhodujícím vlivem. Časem se totiž projeví jako změna na makroekonomické úrovni.

Konkurence v dějinách. Příkladem problému v historické perspektivě je analýza dějin základních příčin »konkurenceschopnosti«, tedy vzniku a doposud existující ekonomické nadřazenosti transatlantické civilizace. Kdo chce poznat to, co makroekonomická data nepodchytí, může se začíst do knihy Davida Landese Bohatství a bída národů: Proč jsou někteří tak bohatí a někteří tak chudí, v níž se autor snaží odhalit selhání a příčiny úpadku »světových« velmocí své doby.

Mnohé civilizace dosáhly vysokého stupně rozvoje tisíce let před Evropou, Evropa je však ovládla nebo alespoň ekonomicky předstihla. Landes přesvědčivě ukazuje, že kulturní, společenské a náboženské hodnoty a instituce, spoluutvářené s podnikáním a přírodním bohatstvím, jsou rozhodujícím faktorem ekonomického úspěchu evropského modelu civilizace.

Dominující efekt protestantské morálky (jako u Maxe Webera) a meritokratický systém odměňování a výběru elit v konkurenčním prostředí se prostě z dlouhodobého hlediska vyplácí. Ochrana majetku a svobod jednotlivce spolu s protestantskou morálkou navíc akcentují produktivní užití zisků, jejich akumulaci a reinvestici. Výnosy z efektivity stimulují a odměňují vědecký pokrok, plynoucí z plodů svobody myšlení a konkurence názorů.

Babylon měření. Hodnocení konkurenceschopnosti je relativně novým proudem ekonomického myšlení. Snaží se podchytit ekonomické důsledky neekonomických aktivit, rozhodnutí či politiky v oblastech, jako je vzdělávání, věda či systém hodnot, s ohledem na to, že rozličné faktory jsou určující pro dlouhodobý hospodářský vývoj.

Konkurenceschopnost je tedy zhodnocením toho, jak se jednotlivé země stavějí ke svému budoucímu rozvoji, jak jsou schopny zachovávat již dosaženou úroveň a jak vytvářejí hodnoty. Pouhá ekonomická definice by byla jen zúženým termínem, ale zdůrazňuje to důležité: jedná se o hodnocení prostředí, které má na chod podniků zásadní vliv. Konkurenceschopnost země závisí na konkurenceschopnosti samotných podniků. Nové hodnoty totiž vznikají právě v nich, zatímco jednotlivé státy »pouze« vytvářejí prostředí, které tvorbu hodnot buď usnadňuje nebo naopak brzdí, či dokonce podkopává.

Samotný koncept konkurenceschopnosti je mnohvrstevný a nejednoznačný, tak jako je nejednoznačné určení vlivu jednotlivých zdrojů ekonomického rozvoje. Proto také existuje řada metod a způsobů, jak posuzovat konkurenceschopnost, ke kterým se dospělo na základě historických zkušeností, vědeckých hypotéz a jejich ověřování.

Komplexní ekonomické hodnocení konkurenceschopnosti je zpravidla založeno na kombinaci mnoha přístupů. Právě to však vede často k metodologickým problémům. Obvykle není možné posoudit několik set kritérií a je nutné provést jistou selekci a agregaci. Obdobně tomu je i v Ročence konkurenceschopnosti, připravené autory z Centra ekonomických studií VŠEM a Národního observatoře zaměstnanosti a vzdělávání NVF. Neexistuje jednoznačně správný postup, každé kompozitní nebo selektivní kritérium závisí na relativní důležitosti, která se individuálním kritériím přiřadí.

Tyto rozdíly se projevují i v rozdílných dílčích výsledcích dvou hlavních světových žebříčků: Světové ročenky konkurenceschopnosti (IMD, 2005) a Zprávy o konkurenceschopnosti Světového ekonomického fóra (WEF, 2004-2005). Ta se více spoléhá na dotazníkové metody, které tvoří cca čtyři pětiny individuálních ukazatelů, zatímco u prvně jmenované publikace jsou to jen dvě pětiny.

Důvod rozdílného přístupu k definici kategorií a vah faktorů je dán tím, že - zjednodušeně řečeno - neexistuje jednoznačná shoda na tom, které faktory jsou důležité a jaký konkrétní vliv mají. Navíc vstupují do hry kulturní, společenské, historické a institucionální rozdíly. Žebříček stokrát jinak. Vedle zmíněných komplexních žebříčků konkurenceschopnosti existuje řada dílčích srovnání. Některé studie jsou placené, jiné částečně nebo i zcela zdarma. Jmenujme alespoň Index ekonomické svobody nebo Index vnímání korupce. Existuje i značné množství primárních dat, ať již v rámci národních statistik jednotlivých států nebo u mezinárodních organizací. Tato srovnání jsou však publikována v zahraničí a ne vždy jsou dobře dostupná.

Česká Ročenka má sloužit jako prvotní zdroj dat a srovnání. Studium a analýza vývoje konkurenceschopnosti hospodářství na podnikové úrovni a závislost na kvalitě lidských zdrojů je důležitým prvkem poznávání. Zároveň má být nezbytným pomocníkem pro budoucí rozhodování, zejména při hodnocení návrhů změn institucionální infrastruktury nebo státní politiky.

Naše Ročenka kombinuje údaje z mnoha dostupných hodnocení konkurenceschopnosti i individuálních žebříčků zemí. Na jedné straně tedy nepřináší nové údaje ani nový pohled, na druhé straně však poskytuje českému čtenáři solidní přehled základních srovnání a zejména odkazy na původní zdroje. Zvolený přístup tak představuje jeden z kladných i problematických rysů ročenky.

Výběr a kombinace různých zdrojů umožňuje pokrýt čtyři hlavní oblasti: Makroekonomická výkonnost a stabilita, Institucionální kvalita, Inovační výkonnost, Kvalita lidských zdrojů. Na druhé straně však chybí metodické zdůvodnění vybraných kritérií a členění. Příliš krátké představení konkurenceschopnosti bohužel není průvodcem pro čtenáře neznalého problematiky. Popis metodiky se soustředí pouze na vybrané ukazatele a nikoliv na celkový zvolený koncept. A tak základním nedostatkem celé Ročenky je hrubý popis jak samotné konkurenceschopnosti, tak použité metodiky. Chybí jasně definovaná metoda rozdělení jednotlivých oblastí i jejich provázanost.

Nedostatečně definovaný rámec pak způsobuje, že ačkoliv jsou jednotlivé kapitoly správně strukturované, neznalý čtenář může mít problém výsledek správně zařadit. Ročenka bude nepochybně využívána na vládní úrovni (v širším smyslu), a tak se lze ptát, zda budou případné návrhy na legislativní úpravy vedeny správným směrem.

Lekce dneška. Asi největším problémem Česka (a bariérou d dalšího rozvoje) je kvalita a kvantita lidských zdrojů. Přes neopominutelný nárůst počtu vysokoškolských studentů výrazně zaostáváme v oblasti dostupnosti a produkce terciárního vzdělávání. Jak dokládají údaje OECD, jsme v této oblasti jednoznačně na nejnižších příčkách. Při podrobnějším pohledu na statistiky pak zjistíme i to, že absolventi mají často problémy s funkční gramotností a jazykovou vybaveností.

Zatímco ve světové ekonomice je již zřejmý posun směrem ke znalostní ekonomice, samotná výroba se posouvá od vyspělých k méně vyspělým zemím. Zatím těžíme z relativně levné a kvalifikované pracovní síly. Růst životní úrovně způsobí, že ČR se stane cenově nekonkurenční. Zahraniční investice dříve nebo později odejdou i od nás. Máme čas se připravit: investovat do budoucnosti, do dobrého vzdělání nastupujících generací.

Co naopak v Ročence chybí a kde by mohla přispět ke změnám, je hlubší pohled na současné legislativní prostředí a jeho důsledky. Česká populace stárne a demografický vývoj je značně nepříznivý. A zatímco USA praktikují selektivní brain-gain, je náš imigrační zákon příkladem pravého opaku. Cizinci jsou nuceni po absolutoriu v České republice vycestovat a mohou se vrátit až po uplynutí cca půl roku. Společenské náklady takového postupu jsou velmi vysoké.

Ztrácíme hodnoty, které by mohl tento absolvent generovat v ČR, avšak v důsledku nesmyslně xenofobního legislativního opatření je generuje v jiné zemi. Ale jak ve své studii Odměňování podle vzdělání v ČR z roku 2005 upozorňuje Štěpán Jurajda, trh práce přitom »přeplácí« vysokoškoláky, kterých je relativní nedostatek. Zákon tak působí jako iniciátor pro brain-drain a efektivně zamezuje tomu, abychom nějaké mozky získali.

Domnívám se, že navzdory uvedeným výhradám o absenci jasného jednotícího rámce a slabších závěrů, představuje Ročenka krok správným směrem. Směrem, který může pomoci k dobré reflexi vývoje našeho ekonomického prostředí a přispět tak k efektivnímu rozvoji institucionálního rámce české ekonomiky.

V. Czesaná, A. Kadeřábková, V. Spěváček, M. Žák (eds.): Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2005. CES VŠEM, NOZV NVF, Praha 2005.

Lubomír Lízal (36) vystudoval FEL ČVUT. Od roku 2003 je ředitelem CERGE-EI. Zabývá se ekonomickou transformací a chováním firmy, je spoluautorem knihy Český podnik v české transformaci.